

УДК 821.161.2-4.09(71)

САВИЧ В. І.

СПЕЦИФІКА ФУНКЦІОНУВАННЯ ЖАНРУ НАРИСУ

У ЗБІРЦІ Р. ВОЛОДИМИРА «ПРОСТІР І ВОЛЯ»

У статті аналізується прозова творчість Романа Кухаря на матеріалі нарисів, що увійшли до збірки «Простір і воля». В сучасному літературознавстві творчість письменника мало відома, тому актуальними є дослідження своєрідності творчої спадщини письменника у співвідношенні з фактами літературного руху.

Ключові слова: нарис, ідея, оповідач, сюжет, еміграція.

Серед українських письменників, розсіяних у країнах вільного світу, творчою активністю, різноманітністю й широтою зацікавлень звертає на себе увагу Роман Михайлович Кухар (літературний псевдонім – Р. Володимир).

Особистість Р. Володимира вражає своєю універсальністю: поет, прозаїк, перекладач, учений, оперний співак, він був водночас і талановитим публіцистом. Творчість Романа Кухаря, крім випадкових побіжних відзначень (С. Демидчук, Р. Смаль-Стоцький, В. Радзикович, І. Овечко, Ю. Буряківець, П. Сорока, І. Лисенко та ін.), досі не стала об'єктом наукових зацікавлень літературознавців. Тому актуальність статті пояснюється недостатньою вивченістю творчого доробку письменника.

Мета статті полягає у спробі охарактеризувати нарисову творчість Р. Володимира. Об'єктом для аналізу послугувала збірка «Простір і воля», до якої вміщено 9 нарисів: «В обличчі батька-часу», «На провесні й осінню», «Над Попрадом минало літо», «Бурні вершини», «Канзаські степи і скелясті гори», «Піонерськими тропами Орегон і Санта Фе», «У батьківщині Вілли Кехтер», «На становищі», «Простір і воля».

Р. Володимир, як і інші еміграційні письменники, завжди творив

усупереч життєвим обставинам і детермінативному тиску долі. Його перо ніколи не знало спокою, а серце зневіри. Про це свідчить його проза, яка на сьогодні складає кілька чималих за обсягом томів. Чільне місце в цьому доробку займає так звана мала проза – оповідання, нариси, нотатки, есе і невеликі за обсягом оповідання. Адже кожен письменник, якого великого обдаровання він не був би, завжди починає пробу сил в малих жанрах.

Після низки поетичних збірок Романа В. Кухаря, «До країни провесни», «Палкі серця», «Вітчизняні поеми», «Сучасне» (1964), «Височій, життя!», «Вітчизняні поеми» (1970) і «Поезія в перекладах» (1971), з'являється окремим виданням збірка його нарисів «Простір і воля».

Жанр нарису є відносно молодим у системі публіцистики. Його зародження пов'язують з Англією XVIII століття. Перші зразки цього жанру призначалися для сатиричних журналів. Дуже часто класики провідних літератур світу розпочинали свою творчу діяльність саме зі звернення до жанру нарису. Саме так було з Ч. Діккенсом, О. де Бальзаком, І. Тургенєвим. Нариси писали В. Даль, В. Гіляровський, М. Помяловський, Г. Успенський.

Основоположниками ще молодшого, українського, нарису були І. Нечуй-Левицький («На Дніпрі») та Панас Мирний («Подоріжжя з Полтави до Гадячого»). Важливе місце цей жанр посідає у творчості І. Франка, М. Коцюбинського, О. Кобилянської, Лесі Українки, О. Маковея, Ю. Липи, С. Тудора. Майстрами цього жанру виявили себе М. Хвильовий, Ю. Яновський, Б. Антоненко-Давидович, А. Головка, О. Довженко. У другій половині XX століття – Г. Тютюнник, Ю. Мушкетик, В. Яворівський, В. Коротич, В. Дрозд, П. Мовчан.

Однак, перш ніж вдатися до конкретного аналізу нарисів Р. Володимира, варто з'ясувати, який же зміст слід вкладати в це поняття. Звернемося у зв'язку з цим до останніх наукових видань. «Нарис (*oczerk*,

рос. Очерк) — художньо-публіцистична міметична нарація на документальній основі з поглибленою емпіричною достовірністю, в якій зображені справжні факти, події, конкретні люди. За обсягом нарис близький до невеликого оповідання чи новели, проте позбавлений завершеної фабули, яка означена здебільшого фрагментарно, характеризується відсутністю єдиної сюжетної лінії» [7, 96]. «Нарис – опис реальних подій, фактів. За своєю природою він близький до оповідання, однак нарисова творчість має свою специфіку. Так, зокрема, образність у творах цього жанру виконує публіцистичну функцію. У ньому багато місця займають роздуми, певні статистичні викладки, економічний аналіз тощо. Вимисел у нарисі відіграє значно меншу роль, ніж в оповіданні» [6, 18]. В українській літературній енциклопедії «виділяють такі основні різновиди нарису: портретний, дорожній, проблемний, науково-популярний, психологічний» [8, 455]. Щось подібне про нарис писали й кілька десятків років тому. Наприклад, Ф. Білецький визначав його так: «Нарис – самостійний літературний жанр, що ніскільки не поступається перед іншими художніми видами творчості. Але на відміну від інших літературних жанрів він ґрунтується на конкретних фактах, досліджує їх, містить елементи публіцистики, які тісно поєднуються із засобами художнього, образного живопису. Цією останньою якістю нарис відрізняється також від інших публіцистичних жанрів, зокрема від статті» [1, 77]. Як бачимо, хоча всі ці визначення мають чимало спільного, все ж помітна розбіжність у трактуванні самого поняття «нарис». Недаремно один із відомих дослідників новітньої публіцистики В. Здоровега наголошував, що в сучасній теорії спостерігається значна плутанина, яка йде «від нерозуміння таланту власне художнього і власне публіцистичного, філософського, а звідси нерозуміння природи і можливостей творів різних за своїм літературним спрямуванням. Плутанина ця, може, найбільш яскраво проявилась у розмовах і дискусіях про художній нарис» [5, 172—

173]. В. Здоровега вважає, що спроби науковців визначити нарис як такий самий художній твір, що й інші жанри художньої літератури (новела чи оповідання), а різниця полягає тільки в документальній основі нарису, є неправомірними: «Реальний же стан речей полягає в тому, що нарис, який з усіх жанрів публіцистики має найбільше спільного саме з творчістю художньою, який в історії літератури може відігравати роль не меншу, ніж роман чи оповідання, все ж таки є результатом дії внутрішніх законів творчості, зрештою відмінних від тих, якими керується письменник-художник» [5, 173]. «Нарисова література, – наголошував В. А. Богданов, – відтворює реально існуючі характери і ситуації з документальною справжністю, що й надає їй образам особливу переконаність і безперечну доказовість» [2, 3—4].

Одним з перших робить спробу класифікації жанру нарису Ф. Білецький: «Коли нарисовець пише про людину, він створює портретний нарис, передає враження від подорожі – створює дорожній нарис, розповідає про нові важливі проблеми і людей – дає проблемний чи проблемно-виробничий нарис, порушення наукових досягнень зумовлює науково-популярний нарис тощо. За психологічною насиченістю твору інколи виділяють так звані психологічні нариси, в яких головна увага нарисовця привертається до дослідження характеру і психіки людини» [1, 79].

Звичайно ж у книзі Р. Володимира «Простір і воля» представлені лише окремі жанрові різновиди нарису. Передусім ця збірка досить широко репрезентує подорожній нарис.

Подорожній нарис – найдавніший різновид нарисової творчості. У сучасному словнику літератури і журналістики зазначено, що «нарис подорожній – внутрішньо-жанровий різновид нарису, предметом якого є відтворення мандрівки автора по своїй землі або в зарубіжні країни. Подорожній нарис містить описи природи, міські пейзажі, портрети людей

і виклад розмов з ними, характеристику місцевих звичаїв і національної культури, інші аспекти які зацікавили журналіста» [4, 260].

Так у нарисі «Канзаські степи і скелясті гори» Роман Кухар відкриває перед читачем тижневу подорож штатом центральної частини США Канзас. Це пережита дійсність на лоні могутніх проявів природи в її вічному, стихійному процесі зударів і гармонії. Розповідь автора пронизана незвичайним ліризмом, настроєм героя, його світлими почуттями: «Канзаські степи! Які самітні, безбережні, одноманітні ви! Рівні, рівні, як плесо непорушного моря» [3, 51]. Збираючись у подорож палаючими степами Канзасу, письменник на мить в уяві малює звабливу заобрійну картину рідної України: «Відмежовано від гуркоту, бруду й задиху метушливих міст і містечок, випинають у пречисті простори свої рівні крила вільності могутні, нездоланні хребти верхів... Їх сміливого розмаху й богатирської, величної ходи у блакитні безмір'я крихітному окові не озорити, обривчастій гадці не обійняти. Вже обдає прохолодям свіжий подих ялинових борів, доносяться билинні розповіді шумливих, пінистих потоків, тут же й закроплює невтїшну спрагу криштальний нектар срібних, цілющих ручаїв і соковитий напиток з оздоровною їжею різноманіття й обилля гірських ягід» [3, 51].

Усі нариси письменника поєднані образом головного героя – автора-оповідача. Образ Р. Володимира виступає в подвійній ролі і висвітлює факти дійсності з точки зору самого письменника Романа Кухаря і його літературного двійника (героя-оповідача). «Батько у спогадах на пагорб виходить, услід йому й я, приголомшений враженням наново відкопаної старовини» [3, 14]. «Шуміла дощова стихія, тяжів немилосердно мій вантаж, але нічого було діяти. Став я роздивлятися, куди б мені з місця зрушитись... Як тут вози дають собі раду – не надивуюсь...» [3, 45].

Художній час і простір в нарисі «Піонерськими тропами Орегон і Санта Фе» співвідносяться з образом Р. Володимира. Автор ділиться

власними враженнями в прямій хронологічній послідовності. Це записи «день за днем»: «Плавання о 6-й годині ранку в озері Джексона було найкращою подією дня. Тоді – довгі шляхи вздовж краєвидних гристих хребтів, дороги на краю високогір'я й пустирів. (...) Надвечір досягнув багряних каньйонів «Палаючих урвищ» (Флеймінг Гордж). (...) У четвер, 12-го серпня вранці, почав свіжу днину студеним купанням і енергійними порухами стерплого невивідним спанням тіла. (...) У п'ятницю ранком, 13. серпня, прибув на сніданок до Аспен. (...) 14. серпня, скоро світ, покинув ночівлю на польових пісках» [3, 77—78]. Р. Володимир майстерно відображає фрагменти дійсності через низку вражень, які змінюють одне одного: «Оце й була моя незабутня прогулька прогульок, справді варта того, щоб записати у книгу родинної хронічки» [3, 80]. Письменник – літературний герой-мандрівник у своїх розповідях чітко дотримується хронології та маршруту.

Саме для подорожнього нарису маршрут має виняткове значення. Вибір маршруту подорожі залежить від багатьох факторів об'єктивного й суб'єктивного характеру, в тому числі й авторської мети, інтересів. Звідси впливає вибір фактів для аналізу, акценти (на економіку, політику, географію тощо). Дійсно, у «Піонерських тропях Орегон і Санта Фе» Р. Володимир спочатку продумує напрям, послідовність поїздки, вибирає найбільш важливі об'єкти: «Самого уже приваблює далина, зростає в гадках до невидержки розлунний поклик доріг. Що хутше й даліше звідсіль, то краще – й нашвидку накреслюються милеві стовпи задуманої маршрути – старих кріпостей та воєнних стежок, побоєвища генерала Кастера в Літл Біг Горн, ще далі – по великих резервуарах природи, в Єловстон, Тітонський бір, а там, по місцях праісторії людства, де маячить серед пустель урочище динозаврів, геть іще далі на південь, крізь міжгірний просмик континентального розділу, аж до берегів Ріо Гранде, до первісних індіанських поселень-публів у Новому Мексику, до самого

кінця мандрівної тропи ранніх піонерів і старинного осідку американської цивілізації в Санта Фе. Власне податись тропою Санта Фе – ніяким іншим шляхом! ... На захід! Огортає й мене блакитна туга – шляхами Орегону, Санта Фе, пуститися й собі на захід; звичайно не по золоте руно, що давно вже з легенди вивітрило, а за незнаним, недосвідченим, може й не кращим, то хоч незвичним, незбуденнілим... Туди ж тобі, по слідах загубленого міту давноминулого. З південної ж Колхіди, надихавшись достоту мандрівним вітром, впоївшись епосом первісної людини й досягши вузлової мети пристановиська шукачів блакитної троянди, можна й вертатись назад, у канзаські низини» [3, 63—64].

Маршрут подорожі обумовлює і сюжет, і спрямованість твору. Тому нарис «Піонерськими тропами Орегон і Санта Фе» побудований відповідно до спланованої подорожі. Письменник поступово відкриває «сліди затертої Орегонської торопи», а далі – «простора надрічна долина, пронизана пасмами листових лісів і п'ятнами хвилястого очерету» [8, 64]. Для відпочинку обирає місця історично відомі, адже саме з цією метою і заплановано подорож: «Першою зупинкою дороги на межі Небраски й Вайомінгу обираю тогочасну прифронтну кріпость – форт Лярамі». Тут слід говорити про те, як публіцист глибоко проникає в історію місцевості, якою подорожує.

Маршрут пов'язаний з розкриттям змісту твору, визначає його архітекtonіку, а не цікавий сам по собі. Подорожуючи, автор через відбір фактів, їх систематизацію прямує до створення цілісної мозаїчної картини.

Подорожні нариси Романа Кухаря насичені місцевим колоритом: в них автор вживає місцеві топоніми (Сагок, Алямоза, Монте Віста, Ля Джара, Антоніта), докладні заворожуючі описи американської природи: «Навкруги дике привілля: побіч дороги порозливалися крижані, застигли води танучого снігу, вогкі мохи набрякло вистелюють тверде підложжя, масиви скель і льодовиків різьблять темніючи небо насупленого вечора»

[3, 72]. Все це сприяє створенню «ефекту присутності» читача.

Загалом нарис «Піонерськими тропами Орегон і Санта Фе» сприймається як високий пеан життя,наскрізь пронизаний любов'ю до природи, світу і мудрої доцільності земного існування. У щоденникових записах чимало місця відведено описам внутрішнього піднесення людської душі, коли вона відчуває особливо тісну єдність з природою. Людина тут виступає як частка світової душі, її важлива клітинка, що насолоджується повнотою буття.

Варто зауважити, що в публіцистиці Р. Володимира також трапляються й проблемні нариси. У сучасному словнику літератури і журналістики зазначено: «Проблемний нарис – внутрішньо-жанровий тип, у якому на підставі глибокого вивчення журналістом дійсності висвітлюються, загострюються проблеми суспільного життя й пропонується їх розв'язання» [4, 262]. До цього жанрового різновиду можна віднести твір «На провесні й осінню», який уточнює національну приналежність і характер вдумливої людини поза межами своєї країни. У згаданому нарисі, «простуючи крізь розхилений прості канзаської рівнини», письменник згадує свою «небачену Вітчизну»: «Над опочилюю ріллею проносилися подихи землі, а в них купався, трепотячи крильцями, жайворонки і заливався піснею. Наче в Україні.

Загубився в думках... А вони все туди повертають» [3, 13]. «Чорніють від пороху обрії... Як там, у Таврії. І верстаємо додому наш шлях, пропахлий гостро чорноземом. Як там, у батьківщині...» [3, 17].

Досить часто елементи проблемного нарису вкраплюються в подорожній. Національна ідея та проблема культури українського народу, яка зазнала неймовірних утисків, стали потужним мотивом для написання нарису «Над Попрадом минало літо». Подорожуючи до «предківської батьківщини», автор висвітлює спостережене зведення подій та фактів із суспільного життя на рідних землях Пряшівщини, з періоду оновленої

культурно-громадської дії під час «відлиги». Спілкуючись з подорожніми-сусідами, Р. Володимир на безліч наболілих запитань, що каменем лягли на серце, знаходить відповідь: «Всюди у світі, особливо ж у себе дома, так невимовно болюче й гірко нашій людині. Вітчизно – ти всюди там, де лиш наша людина своїм духовним світом пломеніє – мовчки робиш відрadne заключення, й уже тебе не турбує більш ані чуже неприхильне довкілля, ні панівна доктрина, що назверх усім життям розпоряджається...» [3, 32]. Звичайно, знайдемо тут і чудові колористичні малюнки, і змістовні діалоги, що покликані передати специфіку мислення місцевого населення, і деякі політичні нюанси. Та все ж у центрі твору стоять люди – різні, красиві й потворні, світлі й притлумлені суспільним тиском тоталітарної системи.

Характерною особливістю практично кожного проблемного нарису Романа Михайловича є велика кількість риторичних питань та окликів. Вони надають розповіді особливого емоційного пафосу. «О, ти жалюгідна людська тварино! (...) Влада перешкод не ставить? (...) Та які ж ми «руські», коли з діда-прадіда тут на старинній рідній землі, а не десь в Орлі, Калюзі, чи Рязані проживаєм?» («Над Попрадом минало літо»). «Яка протилежність! (...) Які насправді рідкісні це хвилини, а то й небувальщина в нашому діловому житті! (...) Яке велике здобуття! – оце твоє пізнання» («Бурні вершини»). «О, де твоя замутніла на рівнинах водиця поділась, дебелий давній потоку? (...) Що ж бо насправді одвічне це вогнище – потужне джерело всього життя, замишляє, що чинить? Гей, сонце, чого тобі?! (...) О життя!» («Канзаські степи і скелясті гори»).

Збірка Р. Володимира закінчується нарисом з однойменною назвою, написаним з винятково потужною силою емоцій і гарячою пристрастю серця. Тут автор звертається до рідної землі, що залишалася «за шолом'янем», як висловився древній літописець. І це звертання покликане дати змогу читачеві відчувати повною мірою, що таке поклик вітчизни і яка

велика притягальна сила прихована в ній.

Отже, щоб підкреслити важливість нарису як літературно-публіцистичного жанру, Ф. Білецький зазначав: «Художній нарис – надто рухлива, гнучка літературна форма» [1, 85]. Нариси Р. Володимира є чудовим підтвердженням цієї думки. Вони різноманітні за змістом, неодмінно пов'язані з плином життя, оскільки публіцист завжди виходить із сучасного йому бачення поставленої проблеми. Р. Володимир показав себе справжнім майстром-нарисовцем. Усе це складе в майбутньому основу художньої палітри письменника, яка вимагатиме нових широких студій. Здобутки белетристики в царині літератури не можуть бути полишені поза увагою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білецький Ф. М. Оповідання. Новела. Нарис / Ф. М. Білецький. — К. : академія, 1966. — 89 с.
2. Богданов В. А. На переднем крае / В. А. Богданов. — М. : Знание, 1984. — 64 с.
3. Володимир Р. Простір і воля : Нариси з мандрівок / Р. Володимир. — Лондон, 1972. — 103 с.
4. Гетьманець М. Ф. Сучасний словник літератури і журналістики. / М. Гетьманець, І. Михайлин. — Х. : Прапор, 2009. — 384 с.
5. Здоровега В. Й. Збагнути день суцый / В. Й. Здоровега. — К. : Дніпро, 1988. — 263 с.
6. Кузьменко В. І. Словник літературознавчих термінів / В. І. Кузьменко. — К. : Укр. письменник, 1997. — 230 с.
7. Літературознавча енциклопедія : у 2-х т. / авт.-уклад. Ковалів Ю. І. — К. : Академія, 2007. — Т.2. — 2007. — 624 с.
8. Українська Літературна Енциклопедія : в 5 т. / редкол. : І. О. Дзеверін (відп. ред.) та ін. — К. «Українська енциклопедія» ім. МП Бажана,

1990 — 1995. — Т. 3 — 1995. — 496 с.

САВИЧ В. И.

**СПЕЦИФИКА ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ЖАНРА ОЧЕРКА В
СБОРНИКЕ Р. ВЛАДИМИРА «ПРОСТОР И ВОЛЯ»**

В статье анализируется прозаическое творчество Романа Кухара на материале очерков, вошедших в сборник «Простор и воля». В современном литературоведении творчество писателя мало известно, поэтому актуальными являются исследования своеобразия творческого наследия писателя в соотношении с фактами литературного движения.

Ключевые слова: очерк, идея, рассказчик, сюжет, эмиграция.

SAVYTCH V.

**SPECIFICITY OF THE ESSAY GENRE
IN R. VOIODYMYR'S BOOK «SPACE AND FREEDOM»**

In the article Roman's Kukhar prose works are analyzed being based on the material of essays included in the collection «Space and Freedom». Writer's works are little known in modern literary, so it is actual to research them and to identify the creative heritage of this writer in correlation with the facts of the literary movement.

Key words: essay, idea, narrator, plot, theme, emigration.

Стаття надійшла до редколегії 20.11.2012 р.

